

Сулайманов К.А.

СҮРГҮН

Сулайманов К.А.

ВЫСЫЛКА

К.А. Sulaymanov

DEPORTATION

УДК: 94 (575.2)

Макалада, Падышалык Россиянын “Жети - Суу» - деп аталган кыргыз жергесин ээлеп алып өзүнүн бир областындай пайдалануу максатында аларды өтө мыкаачылык менен ири куралдуу күч колдонуп киндик кан төккөн жеринен кубалап сүргүн кылгандыгы жөнүндө баяндалат.

Негизги сөздөр: сүргүн, ашуу бел, көч, мужуктар, уруят.

В статье, повествуется о жестоком, с применением крупных вооруженных сил выселении кыргызов из исконных их земель, так называемый “Семиречье” царской Россией, в целях завладения и использования ее как одной из своих областей.

Ключевые слова: высылка, перевалы, караван, ожившие переселенцы, революция – свобода.

In the article, tells the story of violent, involving large armed forces the eviction of the Kyrgyz people from their ancestral lands, the so-called “Zhetysu” Tsarskoe Russia, in order to capture and use it as one of their areas.

Key words: deportation, mountain passes, caravan, coming back to life migrants, revolution, is freedom.

Кыргыз элинин мындан 100 жыл мурда башынан өткөн тарыхы, тактап айтканда 1916-жылдагы бийликтин адилетсиз саясатына каршы көтөрүлүшү, анын аёосуз басылышы жана киндик кан төккөн жеринен ажырап аргасыз сүргүн болгондугу, мына бүгүн кезеги келип кайрадан иликтенип, жумурай-журтка кеңириреек жеткирилгени турат. Өзүнчө эл болуп, ата-бабалардан калган өз жеринде, өз мекенинде эчтекеден капарык жок түтүн булатып, тыптынч турмуш-тиричилик өткөрүп жаткан кыргыздардын тагдыры, XIX-кылымдын акыры, XX-кылымдын баш чендеринде, тээ алыскы өлкө – Россия империясы тарабынан чечилип жатты эле. Аскасын ак мөңгү, тоолорун арча кайың баскан, чалкыган Ыссык-Көлү, төрт-гүлүгү семирген жайлоосу, мөмө-жемишке толгон өрөөндүү кыргыздын берметине, ач калган ажыдаардай шилекейин агызган, падышалык Россия сугун артып сурабай-нетпей, айтпай-дебей бастырып кирип келди. Тынч жаткан бейкапар элдин башына карангы түн түшүп, адам чыдагыс, акылга сыйгыс алааматтар башталды. А дегенде эмне болуп жатканын түшүнбөгөн эл, бара-бара орус келгиндери көбөйүп, биринин артынан бири орус поселоктору курула баштаган соң окуянын чөө жайы жер маселеси экенин биле баштады. Күндөн-күнгө түшүмдүү сугат жерлерден каксоо, таштак жерлерге сүрүлүп чыгып бараткандыгынан өзөгү өрттөнүп, падышалык өкмөттүн кара ниет аракеттерине нааразылык жаралды. Кыргыздардын мындай абалга чындыгында да капысынан кабылып калбагандыгын Түркстандын генерал-губернатору Куропаткиндин падышага жөнөткөн билдирүүсүнөн байкаса болот.

Анда: “Кыргыздардын жердин жакшыларын тартып алган сайын нааразылыгы күчөп баратат, акыры алардын улуттук ар-намысы ойгонуп, эзүүчү калк менен өз кызыкчылыктары эки башка, эки ача болуп кеткендигин байкабай койушпайт. Ошондуктан жакын арада кыргыздардын маселесин чечиш керек. Муну мен өтө зарыл түк кечендеткис маселе деп эсептеймин. Кыргыз элинин тагдырын кандай чечибиз: келечекте аларды отурукташкан дыйкандарга айлантабызбы же завод, фабрикаларга жумушка чегеребизби? Болбосо башка бир жолун таап, ошого жараша иш кылып, акыры аларды аз-аздан биротоло сүрүп чыгаруу керек” – деп жазат. [4] Анан да “Кыргыздын эркектерин согушка алат экен, жумушчу батальонго тартат экен” – деген суук кабарларга, анын үстүнө бай-манаптардын келгиндер администрациясына кошулуп “согушка жардам” – деп элдин мал-мүлкүн талап алып, эпсиз салыктарды салганына чыдабаган карапайым эл, бийликке каршы көтөрүлдү. Ал жер, бул жерден орус поселокторуна чабуул коё баштады, аскер каравандарына буктурмадан кол салып талкалап курал-жарагын тартып алган учурлар да болду. Бирок козголоңчулардын негизги жарагы сойул, балта болгондуктан аларды басып койуу анчалык оор жумуш эмес эле. Бир мисал келтирсек, Токмок шаарына чабуул жасаган 1500гө жакын кыргыздар 50дөй куралдуу отрядка туруштук бере албай кыйрап калган. Бирок 1000-2000 жигиттерден кол курап бийликке каршы чыккан баатырлардын саны күндөн-күнгө көбөйө берди. Ушундан улам жергиликтүү элди кырып жойуу үчүн шылтоо табылып Жети-Сууга миңдеген аскерлер, заманбап куралдар менен жабдыкталган, тажрыйбалуу генералдар жетектеген аскер бөлүктөрү тартылды. Буга генерал Куропаткиндин Жети-Суу согуш губернатору Фольмбаумга: “Сиздин карамагыңызга 2 орус казактар полку, 1 атчандар батареясы, 35 рота, 24 сотня, 240 атчан чалгынчылар, 16 замбирек, 17 пулемёт кошумча күч катары жиберилет” [2] – деп жөнөткөн телеграммасы далил болуп турат. Кыргыздарды өз үйүнөн кубалап чыгуу согуштук иш-чаралары ачыктан-ачык жүргүзүлдү. Ошого жараша кыргыздардын каршылык көрсөтүүсү да күчөдү, ар жерден орус кыштактарына кол салып, бай орустарды өлтүрүп, бал челектерин кыйратып, мал-мүлкүн талап алууга чейин барышты. Бир эле убакта мындай окуялар Атбашыда, Нарында, Караколдо, Жумгалда, Чуйдо, Солто, Атаке, Сарбагыш жана башка элдерде күч алып тез эле массалык көтөрүлүшкө айлана баштады. Кырдаалды билип турган падыша өкмөтү, көтөрүлүшчүлөргө айоосуз сокку берүүгө өттү, жазалоочу отрядтар түзүлдү. “Өрттөп тыптыйпыл кылгыла” – деген сыяктуу

буйруктарды аскерлер кудум аскерлерчесинен так, атүгүл мактоо угуу үчүн ашыра да аткарып турушту. [4] Пулемёт, замбиректерден берилген соккуга, найза, балта, таяк менен куралданган кыргыз туруштук бере албай, кылым карытып жашап келген жылуу-жумшак жеринен сүрүлүп чыгып, тоо көкүрөктөп качып жөнөдү. Теңдешсиз согушта баш айланткан ийгиликтерге жетишкен аскерлер, маарканып улам такымдап сүрүп бара берди. Качкандардын артынан сая түшүп, тоо-таш, токойлорго жашынгандарды антарып издеп таап сүрүп чыгарып, белдерден, ашуулардан ашып кеткенче, жада калса чекарага жеткенче Жусуп Абдыракманов айткандай – аялдарды, жаш балдарды, кары-картаңга чейин кекилик аткандай кубалап жүрүп терип, сүрүп барды. Сөз куруу болбосун үчүн төмөнкү фактыларга назар таштайлы.

“Талааны каптаган көч, Кытайдын чегинен өтө албай турганда, арт жактан эки жолу күрсүлдөп замбирек атылды, араң турган эл алга карай жүрүп бергенде, чекарада турган кытай аскерлери тарсылдатып ок жаадырды, дүркүрөгөн калың эл кайра жапырт жатып калды. Калың көч бир аз уюлгуй түшүп, бир аз кетеңчиктеп туруп кайра алга карай булкулганда Кытай аскерлери дагы окко тутту, толкуган көч кайра жапырылды. Ошентип бирде илгери карай каптап, бирде кайра тартып уюлгуп, эки оттун ортосунда турган калың журт “өлсөк да сенден өлөлү, сен өлтүр!” – деп аскерлердин тарсылдатып атканына карабай дүркүрөп каптап кирип барып Музарттын күркүрөгөн суусуна, кечүү тандабай көч-мөчү менен салып жиберди. Мындагы кыргынды сураба... [6]

Бул сыяктуу окуялар убактылуу өкмөттүн башында турган А.Ф. Керенскийдин Думанын жыйынында жасаган докладында да ачык көрсөтүлгөндөй: “Үч түрдүү аскер күчтөрүнөн турган пехота, артиллерия жана атчан аскерлерден куралган жазалоо отрядтарына начальниктер “туш келген жактын баарысын жынысына, курагына карабастан кырып жоюуга, үй эмеректерин өрттөп, тыптыйпыл кылууга буйрук берген” – деп айтканда, залда отургандардын арасынан “Маскарачылык!” – деген үндөр чыгат. Дума мүчөлөрүнүн арасында абийрдүү, падыша аскерлеринин кылмыштарын айыптаган адамдар да көп болгон экен. Андан ары Керенский сөзүн улантып: “Эмчектеги балдардан тартып карыган чалдарга, кемпирлерге чейин кырып – жоюшат” – деп айтканда, залдагы далай мамлекеттик ишмерлер жакасын карманат, күнөкөрлөрдү жазага тартууну талап кылышат. Думанын мүчөлөрү “Бул айбанчылык, жеткен жексурлук!” – деп жерге түкүрүшүптүр. Акыры аскерлер козголоңчуларды тоо арасына сүрүп, элди суукка, ачкачылыкка кириптер кылышат. Качкындар ачарчылыкка, суукка туруштук бере албай жапырт кырыла баштайт. Ошондо да аскерлер эч кимди аяган эмес, кыргын улантыла берген. “Сиздер ошол качкындарды чын эле биздин душмандар деп ойлойсуздарбы? – деп залга сөз салат Керенский – “Жок, мырзалар, алардын көбү негизинен кыргыз аялдары. Алар үйлөрүн, эл-жерин таштап, тоо таянып качып кетишкенин себеби –

Кытай тарапка барып эптеп тирүү калуу гана аракети болчу” – [4] деп, өзү жооп айтат.

Мына ушундан да падышалык өкмөттүн, кыргыз жерлерин басып алуу, кыргыз элин ата-бабаларынан мурас болуп келген жерлеринен сүрүп чыгаруу, керек болсо кырып жоготуу жолу менен болсо да өзүнүн эзелтеден эңсеп келген колонизатордук саясатын ишке ашыруу экени, анык көрүнүп турат.

Падышалык Россиянын мындай, кыргыз элине көрсөткөн мыкаачылыгы, аёсуз салган кыргыны, анын өз доорундагы чирип калган улуу империя катары канга боёлгон колонизатордук жүзү эле. Бул кыргынды (мааниси боюнча түздөн-түз болбосо да) салыштырмалуу айтканда, фашизмдин еврей элине жасаган геноцидге тете десек ашачапкандык болбосо керек. Бул кыргыз элинин, жалпы дүйнөлүк коомго алигече белгисиз болуп келген каргашалуу тарыхы, далай жылдар жабылып жашырылып келген эле.

Ошондуктан бул, жүз жыл мурдагы сүргүндү, башкача айтканда ата-бабаларыбыздын турмушун, азап-тозогун, эркиндик үчүн көтөрүлүшүн тереңирек, бүгүнкү түшүнүк менен баамдап көрсөк, “Үркүн” – деп айтууга деле болбогудай. Себеби, мындай алганда “Үркүн” – деген сөздүн өзүнүн мааниси деле, адам затка таандык эмес да, адам баласы бир капыстыктан **чоочуп** кетет, а жаныбар жылкы же койду алсак, алар **үркүп** кетет эмеспи.

Жогоруда маалым болгондой 1916-жылы карапайым кыргыз эли кокусунан, чоочуганынан үркүп кетип өз жерин таштап качпаптыр, кыргыздын Кытайга качканы падышалык Россиянын атайылап ойлоноштурулган империалисттик баскынчылык, колонизатордук саясатынын жыйынтыктары экен. “Элдердин түрмөсү” – деп В. И. Ленин айткандай, Россия империясы өзүнүн күндөн-күнгө көбөйүп бараткан граждандарын бага албай, ачарчылык болуп, нааразычылык көбөйүп, революциялык кырдаал күчөп бараткандыктан, а дегенде аларды – өз элин Сибирге сүргүн кылган, андан кийинки максаты Түркстанга, анын ичинде кыргыз жергеси, Жети-Сууга көчүрүү эле. [2]

Ошондой кыямат – апатка дуушар болсо да, кыргыз тукум-курут болбосун деп, сүргүн болуп качып жүрүп, бөөдө бейажал кырылып калбай, улуттун учугун улап бүгүнкү бейпил турмушка, демократиялык укуктук, эгемендүү Кыргыз Республикасы [1] болуп дуйнөгө таанылган өлкөбүзгө бизди жеткирген акылман, баатыр ата-бабаларыбызды – “Үрккөн, качкан эл” – дебей, аргасыздан, теңдешсиз күчкө туруштук бере албай, падышалык Россия тарабынан өз жеринен мыкаачылык менен сүргүн болгон эл – десек туура болчудай. Окуянын маани-маңызына карап, кыргыз элинин 1916-жылдагы көтөрүлүшүнүн жана Кытайга качуунун себептерине таянып, макаланын темасын “Сүргүн” – деп аталышы да ошондон.

Бул окуялар жөнүндө, кандайдыр бир себептер менен, ушул убакка чейин маалыматтын кеңири таркабагандыгынанбы, кийинки муундардын көп эле кабары жоктой. Алар көркөм адабияттар аркалуу гана “Үркүн” – деген түшүнүк менен билип

келет. Мисал келтире кетсек, Касымалы Баялиновдун “Ажар” повестин жана башка жарык көргөн чыгармаларды алсак болот. Ажардын образын бир эпизод катары алсак, ал жаштайынан ата-энесинен ажырап сүргүндүн азап-тозогун көргөн. Кытайдагы кулчулук турмушту, кайра кайткандагы жол азабын көрүп, мекенин көздөй келатып, айдай талаада жалгыз калып, тирүүлөйүнөн карышкырларга жем болгон. [3]

Кыргызды өз жеринен сүрүлүп чыгып качуусуна аргасыз кылган кыргыздардан фактыларды келтирсек: – Миңдеген аскер келип, мындагы куралданган мужуктар менен биргелешип, Жети-Суунун баардык жерлеринде, шаар-кыштактарына чабуул жасап колго тийгенди жаш бала, катын-кыз дебестен кырды, мал-мүлкүн талады. Тоодо, токойлордо жашынгандарды аңтарып, уулап жүрүп таап алып, башын алып, мал-мүлкүн олжолоду. Кыргыздын тоого, талаага, орого катыш кеткен эгинин издеп жүрүп мужуктар таап алды. Дүнүйө издеп, оро экен деп бейит-мүрзөлөрдү ачкандар да көп болду.

Бир канча түтүн кыргыз эл Коңурчок деген жерде мал-мүлкү менен бекинип жатса, мужуктар таап алып, 70 эркегин алып кетип баарысын атып өлтүргөн. Бул 70 кишинин ичинде кедей Жайыл Коңурбаев да бар эле. Каракол уездинен, Чаар-Кудук деген жерге туз алганы келген 33 кишини, аскерлер отуз бирин өлтүрүп, экөөн Караколго алып келген. Анын бири атактуу манасчы Саякбай Каралаев болгон. Каракол уездинен Туюк-Ат жайлоосундагы октуда жашынып жаткан 15 үйлүү журтту мужуктар Барскоонго айдап келип, баарынын тарамышын кыркып, денесине мык кагып, кыйнап өлтүрүп, өлүктөрүн өрттөп жиберген. [5]

Ыссык-Көлдө бугу-саяктын биринчи баатыры Балбайды, оруска каршы пейилде экени үчүн өлтүргөн. Анын артынан, анын жолун жолдоочулар Майыр, Маймыл, Адил сыяктуу баш көтөргөндөрдү күнөөсүз жеринен өлтүрүшкөн. Бул окуялардан соң, падыша өкмөтү бизди көгөртпөйт экен деп, Күчүк Зарипбек уулу жүз түтүн эли менен Турпанга качкан. Беловодск айылында, пристав Грибановский өзүнүн жан-жөкөрлөрү менен 500 дөй кыргызды алдап Кербен сарайына киргизип алып, таяк, таш менен уруп өлтүрүшкөн. Луговой айылында, жазалоочу отряд кыргыздардын чоң тобун курчап алып, аларга жергиликтүү орустарды кошуп куралсыз адамдарды аткылашып, камчы, таяк менен уруп өлтүрүшүп, бийик жардан таштап жиберешкен. [4]

Жазалоочу отрядтар кыргыздын бардык жерлеринде мыкаачылык иштерин жүргүзүшкөн. Ыссык-көлдө миңге жакын адамды союп салган, Краснореченскаяда 500, Босбөлтөктө 300, Нарында жүздөгөн кыргыздарды бэйажал кырып салышкан. Анжиянда Мамыр Мергенбай уулун, Ошто Курманжан датка уулу Камчыбекти, Тогуз-Тородо Касымалынын уулун эки жигиттери менен дарга асқан.

Токмокто Сарбагыш кыргызынын баатыры Төрөгелди Абайылда уулун эч бир күнөөсүз урганда бүткүл арка кыргыз намыстанып катуу кайгырып кейиген. Орустан таяк жедим, журт кылбайт экен деп

санаага батып, намысынан элди көп аралабай, үйдөн чыкпай жүрүп Төрөгелди баатыр каза болгон.

Кызыл-Суулук Егнат жетектеген Токмок, Покровка, Орловка орустары Көк-Жарда 300 чамалуу катын-бала аралаш кыргыздарды бей күнөө кырып салган. Чоң көч Караколдон сүрүлүп качканда 200 аскер казак-орустар менен кууп жетип, катын-бала, кары-жаштан Бучук, Ак Белдеги элдин кырылганы болжолу 1200 чамалуу жан болгон. Кочкордон чыккан Канаатты, Шамшы, Тынай, Бурана, Нурманбет эли чогулуп кан көтөргөндө ал 2000 кишиден турган кол курап Бир-Кулакка көтөрүлө баштаганда Пишпек, Алматыдан Бобров баш болгон 700 жөө, 200 атчан аскер келип аны баскан. Качып кутулган Канаатты болуш Ысак аркалуу Жолколоттун ичинен таптырып келген. Канаат Алматыдагы камакта жатып 57 жашында ооруп өлгөн. Канааттын баласын бир топ жигиттери менен Улаколдо Ак-Терек деген жерде дарга асқан.

Нарында Шатен элинен Касымаалы Мамбеткан 200 түтүн эли менен уруш салбай Кашкарга өтүп кеткенде. “Силерге өлүм жок” – деп алдап чакыртып алып, Касымаалынын бир баласын эки жолдошу менен Нарындын участковойу камакка алып, бир нече күндөн кийин дарга тарткан, мал-мүлкүн талап алган. Токтооку деген 50 түтүн бир урук айылдан 1000ге жакын кой жана канчалык айгыр ат алган. Уруулар ортосундагы араздаштыкты пайдаланып, проваторлук жол менен манаптардын кастыгын күчөтүп, бир-биринин үстүнөн арыздантырып көптөгөн мекенчил эр-азаматтарды Сибирге айдаган. Бул деген жапайы жүргөн кыргызга өлүм, чоң азап көрүнгөн. Падыша өкмөтүнүн тилектеши манап Балбак Байтерек уулунун кастыгы боюнча айдалгандар: Султан, Көбөй, Тыбыш болгон. Султан менен Көбөйдү айдап баражатканда кишени менен сууга түшө качса, Чулу көпүрөсүндө солдаттар атып өлтүргөн. Табыш айдалып барган жеринде өлтүрүлгөн.

Чапырашты казактары кыргызга кошулуп Чиен менен Бардекелде көтөрүлгөндө аларды басып, баш кишилерин Алматыдагы түрмөгө салды. Булардын ичиндеги кандыкка шайланган Ачакей уулу Бекболотту дарга тартты. Казактан Жаныш эли көп түтүн Токмоктун башынан кечип кыргызга кошулмака көчүп баражатканда солдаттар мүжүктөр менен алдынан чыгып катын бала дебестен көп кишини өлтүрүп мал-мүлкүн талап алган. Токмокто козголон башталганда Шамшы элинин болушу Кубат уулу, катын баласы менен 7-8 жан эски Токмоктогу орустун жанына келип конгондо, мужуктар баарын өлтүргөн. Токмоктун ичиндеги кыргыздарды катын-бала, кары-чал дебестен мужуктар кырган.

Ысык-Аталык элден бир далай түтүн тоодо бекинип жатканда, кыргыздардын арасындагы өз кишилери, Төлөмүш, Сарпбай аркалуу таап алып, Беш-Булак деген жерде 150 кишини өлтүргөн. Кегетинин күн батышында Очор деген башы туюк жылгада бекинип, талаадан эгин алып оокат кылып жүргөн “Беш калмак” – деген 7 үйлүүнү андып жүрүп таап алып, түнү бою камынышып, күн чыгаарда туш-туштан мапап кол салып бирин койбой кырып салган. Кытай уругунан Эгемберди Сарык

уулу башчы кедейлер биргелешип Сокулукта бээ союп, көтөрүлүш чыгарууга сөз байлашкан. Муну угуп калган Ак-Суунун приставы 50 солдат менен келип 100 кишини кармап, 60ын өлтүргөн, 15и жолдо качып кутулган, 25ин Алматы жолундагы Кара-Жыгачка айдап барып өлтүргөн. Енчин деген стражник 60 орусту жабдыктап, тоого келип бекинип жүргөн кыргыз эркектерин катын балдары аркалуу издетип жүрүп таап нечен күнү куугунтуктап кырып өлтүргөн. Мааке уулу деген бир урук айылдан 31 жан өлтүрүлгөн. Кара-Балтада Сатай кыштагынан 14 киши, Өтөгөн кыштагынан 160 киши, Талды-Булак кыштагынан 144 киши, Жаман-сарт элинен 150 киши өлтүрүлгөн. Жанада кыштагында 308 кишини мужүктөр катындары менен Ак-Суудагы короого камап алып айры менен сайгылап, орок-балта менен жана таш менен жанчып өлтүргөн. Тоодон көчүп келе жаткан бир жаш жигитти мужүктөр атып өлтүргөндө, анын энеси бир орусту алкымынан алып муштагылап жатканда, аны да өлтүргөн. Жаш колуктусу мен күйөөмдөн калып не боломун – деп жерден таш ала бир мужүктү уруп калганда аны да атып өлтүрүп, мал-мүлкүн бүт талап алган. 10-20дан жабдыктанган мужүктөр күндөп-түндөп кыргыздарды аңдып оң келген жеринен өлтүрүшүп мал-мүлкүн, жууркан-төшөгүн талап турган. [5] Ошентип тоо-талаада бирин-серин жүргөн кыргыздардын бейажал өлгөндөрү, таланып-тонолгондору күн санап жүздөп миндеп бара берди. Айта берсек мисалдар арбын, фактылар көп болгон.

Аман калып ашууну ашып кеткен, бирок Кытай чегинен өтө албай калганы кайта көчүп, же Кытайга, же өз жерине жете албай тоо арасында камалып, ачкадан, сууктан өлгөндөрү көп болду. Кайта эптеп көчүп өз жерине келгендерин аскерлер, мужуктар өлтүргөн. Итке талатып өлтүргөн күндөр дагы болгон.

Ошого карабастан, кыргыздын уругун курутпай, баатырлык менен жан сактап Кытайга өтүп кеткендер да Сүргүндүн азабынан кутула албады. Падышалык өкмөткө кыргыздын каны ушунчалык зарыл экен, жазалоочу отрядтар кыргыздын мекенчил, элим-жерим деген эр азаматтарынын артынан көк мөңгүлүү ашуулардан өтүп, кар борошо уруп турган жолду басып Кытайга чейин барды. Бир факт келтирсек: кычыраган кыштын орто ченинде Караколдон Бычков баштаган жуз казак-орустардан турган куралдуу отряд Бедел ашып келип, Турпандагы Кытайдын айылына «кыргыздын бузук баштаган баш кишилерин кармап бериңиз» дегенде Абнал мен кыргызды тааныбаймын, өзүң кааласаң таанып кармап ал, дегенде Бычков Турпандан киши кармай баштаган. Малай Көбөнтаев деген кыргыз отрядтын колуна түшүп, аны камчылап сабаган, ал эптеп качып кутулган. Отряд Аксууга келип, киши кармаган кезде Шабдандын балдарын катуу издеп табалбаган, себеби алар карматпай качып көчүп олтуруп, байдын тоосу Карабакка өтүп кеткен. Бычков 70-80 кишини кармап кайтып келатып

Беделдин белинин алдындагы кароолго конгондо, эл жаткан кезде Балыкчы Боронбаев эшикке даарат ушагууга чыгамын деп чыгып, кошо барган солдатты таш менен жыга коюп качканда, калган солдаттар артынан кубалап бири жеткенде аны дагы жыга муштап качып бара жатып карга жыгылып калганда, солдаттар кармап келип, кылычтап өлтүргөн. Калган кыргыздарды Бычков алып келип Караколдогу абакка салдырган. Бычков келип элден 70-80 кишини кармаганда, эл коркуп көбү жер которуп Кытайдын башка шаар-кыштактарына качып кеткен. Айрымдары тоо аралап качып, туюк черге, кокту-колотко бекинип калган. [5]

Ошол Кытай жергесинде, тоо-ташта, кокту-колоңдо эптеп жан сактап аман калган кыргыздын уюткуларына, өз жеринен жазыксыз аргасыздан сүргүн болгон карапайым кыргыз элине 1917-жылы апрелдин аягында Николай тактан түшүптүр, уруят болуптур деген имиш-имиш кабар жетти. Анык-жалганын биле албай эл кулагын түрүп турганда Орунбург шаарынан чыккан «Вакут» гезити келип уруят болду, Николай өкмөтү кулады, саясий туткундар азат болду, туткунда жаткан кыргыздар кутулду деген кабар анык болду. Уруят болгонун анык билген чакта биринчилерден болуп Сулайман Корчу уулу балдарын, инисин алып, бир көч болуп жолго чыкты. Кытай өкмөтү да «Николай тактан түшүптүр, уруят болуптур, жеринерге кайткыла» деп жарлык кылды. Мындан соң талаада жана калаадагы бүткүл кыргыз ар кимдин туулган жери Мисир деген сөз ырас экен, эми элибизге, жана киндик кесип, кир жууп, туулуп өскөн ата-бабабыздан бери карата өнүп-өскөн жерибизге кайтабыз деп толкушту. [5]

Ошентип, карангы түндүн жарыгы болгондой, кыргыз элинин бактысына ак падыша тактан кулады, анын империалистик, колонизаторлук баскынчылык максаты ойрон болду. Баатыр кыргыз эли ошондой кыйынчылыкты жеңди, кыргыз атын өчүрбөй мекенин көздөй кайра, улуу көч курап, улуу жолго аттанды.

Жыйынтыктап келсек, бул баяндын түп максаты, ошол өткөн күндөр, азап-тозоктор, бөтөн эл, бөтөн жердеги саргайып сарсан болуулар, жол азабы гөр азабы дегендин баары бүгүнкү жашообузга сабак болуп, ал эми ошондой оор абалдан акыл-мандык, сабырдуулук, баатырдык менен чыгып келген ата-бабаларыбыздын эрдиги бизге, айрыкча жаштарга үлгү болуп, эли-жерибизди, мекенибизди сүйүүгө, аны көзүбүздүн карегиндей сактоого патриоттук сезимибизди ойготот – деген ишенич, аруу тилек эле.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы. 2010.
2. Абдракманов Ж. Кыргыздардын 1916-жылдагы көтөрүлүшү жөнүндө.
3. Баялинов К. “Ажар” 1926-ж.
4. Ибраимов О. “Кызыл кыргын”.
5. Солтоноев Б. 1916-жылдагы кыргыз көтөрүлүшү.
6. Элебаев М. “Узак жол” 1936-ж. Фрунзе.

Рецензент: т.и.к. профессор Ж. А. Дуйшеев